

**CADIZKO KONSTITUZIOAREN ALDEKO SERMOIA
EUSKARAZ, HIRURTEKO LIBERALAREN GARAIAN
(1820-1823)**

1. Aurkezpena

Artikulu honetan euskarazko testu bitxi bat aurkeztu nahi dugu. Egia esan, testua sermoi bat baino ez da eta, dakigunez, euskal letren altxorrean halako testu asko eta asko gordetzen dira. Baina idazkiari bitxitasuna eta balio berezia gaitik datorkio: gure sermoia 1820. urtetik aurrera indarrean egon zen Konstituzio liberalaren aldekoa da eta kontuez gain politikaz ari da.

Topikoak dio euskal elizaren joera XIX. mendean erabat tradiziozalea izan zela, salbuespenak salbuespen; laburpen modura, hauxe idazten du Coro Rubio historiagileak XIX. mendeko lehenengo urteetako egoera eta elizari buruz: *“se inició en esta época un peligroso compromiso antiliberal y absolutista del clero vasco, que se reforzara durante el Trienio liberal (gure testuaren garaia) y explotará en 1833 (lehenengo karlistaldia)”*¹.

Hala ere, azken urteetan plazaratutako lan eta datu batzuei esker, elizgizon euskaldun batzuen lana ezagutu dugu, beti ere, liberalismoaren ildotik².

¹ RUBIO POBES, Coro: *Revolución y tradición. El País Vasco ante la Revolución liberal y la construcción del Estado español, 1808-1868*, Siglo Veintiuno de España Editores, Madril, 1996, 11. or.

² Ikus, laburpen modura, gure artikulua: GALLASTEGUI ARANZABAL, César: “La difusión del Liberalismo en el País Vasco: de la *Carta Pastoral* de Luís de

Oro har, hauek dira joera liberalaren euskarazko emaitzak XIX. mendearen hasieran:

a) Luis de Borbon Espainiako Erregearen osaba eta Toledoko artzapezpikuak Konstituzioaren eta sistema politiko berriaren aldeko testu garrantzitsu bat argitaratu zuen, 1820ko martxoaren 15ean³. Artzapezpikuaren gutunak erregimen berriaren eta elizaren arteko bateragarritasuna aldarrikatzen zuen, liberalismoaren eta erlijioaren arteko bateragarritasuna. Luis de Borbonen hitzen ondotik, Fernando VII.aren adierazpena, martxoaren 10ekoa, zetorren. Testu horrek euskarazko argitalpena ere izan zuen, 1820an bertan, Bilbon: “*Luís de Borbon, por la divina misericordia... / Luis de Borbon, Jaungoicuaren onerichiz....*” Argitalpen elebidun horren itzultzaile, Bizenta Mogel, testuak berak bukaeran dioenaren arabera (“*Traducida del romance al bascuence, por Doña Vicenta de Moguel*”)⁴.

b) Liberalismoak sistema politiko berriaren zabalkundea aurreikusi zuen. Hori dela eta, eskoletan erabiltzeko eskuliburuak idatzi ziren, katixima modura atonduta, umeek eraentza berria ezagutu zezaten. Gure inguruko eskoletan, gaztelaniazko aleez gain, euskarazkoak ere zabaldu ziren. Horien adibidea, Tolosan argitaratutako *Españiako uritar constitucionalen*

Borbón (1820) a *El liberalismo es pecado*” (1887)”, *Estudios de Deusto*, (ale berezia: *Homenaje al Profesor Don Pablo Lucas Verdú*) 51/1, 2003, 191-209 or.

³ Erdarazko testuak hainbat eta hainbat edizio izan zuen. Luis de Borbon pertsonaiari buruz, RODRÍGUEZ LÓPEZ-BREA, Carlos M.: *Don Luís de Borbón, el Cardenal de los liberales (1777-1823)*, Junta de Comunidades de Castilla-La Mancha, Toledo, 2002.

⁴ Euskarazko testua gaur egungo liburu honetan irakur daiteke, ALTZIBAR, Xabier: *Bizkaierazko idazle klasikoak*, Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo, 1992, 339-351 or. Testuari buruzko xehetasunak, URQUIJO, Julio: “Notas de Bibliografía Vasca. Carta Pastoral en vascuence del Primado de las Españas”, *Revista Internacional de Estudios Vascos*, XXV, 1934, 678-682 or. Egia esan, ezin dugu Bizenta liberaltzat hartu, Luis de Borbonen itzulpena gorabehera; gertuago dago, antza, sasoi horretako Bilbon zegoen gune euskaltzaletik; gainera, Gabonetako bertsoak idatzi zituen eta horietako batzuk kontserbadoreak dira; azkenik, Bizkaiko erakunde publikoen zenbait paperen itzultzaile izan omen zen baina horren frogarik ez dago.

cartilla civil / *Cartilla civil del ciudadano español constitucional* delakoa⁵. Gipuzkoako Aldundiak, 1820ko azaroaren 14ko zirkularren bidez, liburutxoaren berri eman eta haren erabilera gomendatu zuen. Gure ustez, euskarazko itzulpenaren arduraduna apaiz bat izan zen⁶.

c) Badago bigarren katixima bat euskaraz, Konstituzioa eta egitura politiko berria umeen lehen eskoletan azaltzeko: *Jaquin-bide Iritarautia Españiaco Neurquidaren edo Constitucio berriaren erara adrezatua*. Kasu honetan, aldiz, testuak ez zuen argia ikusi eta eskuizkribu modura ezagutu dugu gaur egun. Itzulpenaren egilea Mutiloako bikarioa, Jose Felix Amundarain Muxika dugu⁷.

d) Jose Felix de Amundarain abadea ere beste testu interesgarri baten egilea dugu⁸ Espainiako lege baten itzulpena egin

⁵ *Españiaco uritar constitucionalen cartilla civil* / *Cartilla civil del ciudadano español constitucional*, Tolosa, Juan Manuel de la Lama, 1820. Testu elebidunaren transkripzioa Interneten ikus daiteke: <http://www.vc.ehu.es/gordailua>; orain dela gutxi euskarazko zatiaren transkripzioa paperean atera da: *Españiako uritar konstituzionalaren kartilla zibila*, Hiria, Donostia, 2003.

⁶ Ustezko egileari eta beste xehetasun batzuei buruz, ikus GALLASTEGUI ARANZABAL, César: *Ibidem*, 201-202 or.

⁷ Eskuizkribuaren faksimila, *Jaquin-bide Iritarautia Españiaco Neurquidaren edo Constitucio berriaren erara adrezatua Erritarren arguidoraraco, gazteen icasbideraco eta Escola_maisuen usoraco. Erderatic Eusquerara itzulidu Apez Vicario D.D.J.J.A. Gipuztarrac. 1820n urtean*, Ararteko, Eusko Legebiltzarra / Parlamento Vasco, Vitoria-Gasteiz, 1991.

Eskuizkribuaren egileari buruz, IBISATE, A.: "El original castellano del *Jaquin-bide Iritarautia* del Dr. D. J. F. A", *Scriptorum Victoriense*, 39, 1992, 222-227 or.; IBISATE, A.: "El Doctor Don José Feliz Amundarain (Cegama 1755-Mutiloa 1825), autor del *Jaquin-bide Iritarautia* (1820)", *Boletín de la R.S.B.A.P.*, L, 1994-1, 159-169 or.; SAN MARTIN, J.: "Dr. D. Jose Felix Amundarain Muxika eta Cadiz-ko Konstituzio euskaratuaz zenbait ohar", *Egan*, L, 1998, 242-244 or.; IDIAKEZ, A. et al.: *Jose Felix Amundarain Muxika (Zegama, 1755-Mutiloa, 1825), Goierriko Euskal idazle ezezaguna*, Goierriko Euskal Eskola Kultur Elkartea, Lazkao, 1998.

⁸ Lege testu baten lehenengo itzulpena, guk dakigula. Amundarainen testu horren berri eman genuen Euskaltzaindiaren Nazioarteko XV. Biltzarraren barruan.

baitzuen. Testuak *Reglamento provisional para la Milicia nacional* delakoa ematen du euskaraz; 1820ko udan emandako araudi horren arabera, miliziako taldeak sortu behar ziren herriz herri; Amundarainen ekimenari esker posible izango zen ahozko mailan euskaraz antolatutako jarduera horri euskarazko oinarri idatzia ematea, baina testu hau, katiximarena bezala, argitaratu eta zabaldu gabe geratu zen, paper zaharren artean ahaztuta gaur egun arte.

Beraz, idazlan honetan joera liberal horren beste emaitza bat ezagutuko dugu, apaiz-sermoigile zinez liberal baten lana, alegia⁹.

2. Hirurteko liberalaren zenbait gorabehera sermoien inguruan

Antzinako Erregimenaren kontrako ideia politiko berriek herriaren atxikimendua irabazi nahi zuten. Horretarako kultura liberala zabaltzen saiatu ziren eta hainbat eta hainbat neurri ezarri ziren. Konstituzioak berak, idatzi zenean, hau da, 1812an, artikulua bi aurreikusi zituen sistemaren hedapena lortzeko:

366. art.: “*En todos los pueblos de la Monarquía se establecerán escuelas de primeras letras, en las que se enseñará a los niños a leer, escribir y contar, y el catecismo de la religión católica, que comprenderá también una breve exposición de las obligaciones civiles.*”

368. art.: “*El plan general de enseñanza será uniforme en todo el reino, debiendo explicarse la Constitución política de la*

⁹ Aipatutako testu guztiak prosaz idatzita daude. Badira sasoi horretako bertsoak, liberal eta kontserbadoreen arteko liskarrei lotuak. Antonio Zavalak sasoi horretako bertso sorta bi dakartza, baina ez dira liberalak: “*Markina, Xemein ta Etxebarririk irurak bat agur egiten deutse Konstituzioneko damiari*” eta “*Donostian soldadu*”; ZAVALA, A.: *Karlisten leenengo gerrateko bertsoak*, 2. arg., Auspoa, Tolosa, 1993.

Monarquía en todas las universidades y establecimientos literarios, donde se enseñen las ciencias eclesiásticas y políticas”.

Dakigunez, handik bi urtera Cadizko Konstituzioa bertan behera geratu zen, Euskal Herriko bizimoduan ia ondoriorik izan gabe, eta lehenengo sistema politikora bueltatu zen.

Sei urte geroago, Riegoren altxamenduaren ondorioz, Cadizko Konstituzioa berrezarri zen. Berehala hasi ziren araubide eta biziera liberalaren emaitzak. Gure gaiari dagokionez,

Espainiako Gorteen, 1820. urteko apirilaren amaieran, hurrengo erabaki zuten:

*“todos los Curas Párrocos de la Monarquía, o los que hicieren sus veces, expliquen a sus feligreses en los domingos y días festivos la Constitución política de la Nación, como parte de sus obligaciones; manifestádoles al mismo tiempo las ventajas que acarrea a todas las clases del Estado, y rebatiendo las acusaciones calumniosas con que la ignorancia y la malignidad hayan intentado desacreditarla”*¹⁰

Beraz, pulpitutik, orduko komunikabide nagusitik, liberalismoaren aldeko hitzaldiak entzungo ziren¹¹. Zein izan zen orduko apaizen jarrera? Gerard Dufourren ustez, hiru talde bereiz daitezke: *“los prudentes, que jugaron a dos barajas, mostrándose constitucionales con los liberales y realistas con los serviles, hasta que la entrada en España de los Cien Mil Hijos de San Luís les evidencie el camino que habían de seguir”*; bigarrez, *“los que hicieron del púlpito el primer baluarte de la defensa del Trono y del Altar, y excitaron abiertamente al pueblo a declararse a favor del rey neto (o sea, absolutista)”*; eta, azkenik, *“el clero que anduvo francamente por la senda constitucional”*¹².

¹⁰ 1820ko apirilaren 20an emandako dekretua. Araudi horretan bertan beste manu hau jasotzen da, eskolako maisuei dagokienez: *“en todas las escuelas de primeras letras y humanidades del reino se explicará por los maestros la Constitución de un modo claro y perceptible a la edad y comprensión de los niños, a quienes se familiarizará con la lectura, ejercitándolos en la del mismo Código fundamental”*.

¹¹ Apaizen eraginari buruz Felix Llanosek dio: *“¿Podía haber arraigado este liberalismo en las poblaciones rurales? En algunos lugares, como Amézqueta o Segura hubo voluntarios entre molineros, boticarios, confiteros, cirujanos o carpinteros. Siempre dependiendo también del entusiasmo constitucional de algún clérigo local. Pero no fue el caso habitual”*, LLANOS ARAMBURU, Félix: *El trienio liberal en Guipúzcoa (1820-1823)*, Deustuko Unibertsitatea, Donostia, 1998, 504-505 or.

¹² DUFUR, G.: *Sermones revolucionarios del trienio liberal (1820-1823)*, Instituto de Cultura “Juan Gil-Albert” / Diputación de Alicante, Alacant, 1921, 38-39 or.

Euskal elizetan ere, Konstituzioaren abantailak eta onurak argitu eta azalduko ziren, batzuetan gogoz eta bihotzez, beste batzuetan, halabeharrez. Baditugu, kontrako jarreraren adibideak: Coro Rubioren esanetan:

*"La labor de oposición al régimen liberal se inició muy tempranamente, resistiéndose los párrocos a la lectura de la Constitución y a la publicación de las órdenes y decretos en la iglesia. Sólo tras un mandato expreso del obispo accedían a explicar el texto gaditano desde el púlpito, pero lo hacían buscando la hora de menor asistencia a misas o se expresaban de tal forma que más parecía la tribuna de un conspirador que la cátedra del Espíritu Santo"*¹³

Eta egoera laburbilduz, Gipuzkoako agintari nagusiaren (Villafuerteseko kondea) hitzak: *"son en mayor número las que, con su silencio o con explicaciones en que no se disimula ser forzadas y no conformes con sus sentimientos, tienen a los sencillos feligreses en la ignorancia de las verdades que les importa saber y que apenas pueden saber por otro conducto que el de sus párrocos"*¹⁴.

Liberalismoaren aldeko sermoietara bueltatuz, badira testu mota horiei buruzko artikulua eta ikerketak, gaztelaniazko testuei dagokienez¹⁵; horietan esaten denez, ez dira asko gordezten diren testuak. Euskaraz, berriz, testu urri horietako bat

¹³ RUBIO POBES, C.: *Revolución y tradición. El País Vasco ante la Revolución liberal y la construcción del Estado español, 1808-1868*, Siglo Veintiuno de España Editores, Madril, 1996, 21. or.

¹⁴ Gipuzkoako Artxibo Orokorra, 1. 18 281 Esp., lan honetatik hartua: PORTILLO, J.M.: *Los poderes locales en la formación del régimen foral. Guipúzcoa (1812-1850)*, EHU, Bilbo, 1987, 30. or.

¹⁵ Esaterako, lehen aipatu dugun lana, hain zuzen, Dufourren bilduma, edota GARCÍA-CUEVAS VENTURA, José: "Un sermón liberal en la Córdoba del Trienio (1820)", *Hispania Sacra*, L lib., 101. z., 327-341 or.; eta CARREÑO RIVERO, M.: *La oratoria sagrada como medio de educación cívica en los inicios del liberalismo español: 1808-1822*, Madril, Universidad Complutense, 1990.

azaldu nahi dugu, apaiz zinez liberal baten eskuetik datorren testua, hain zuzen.

3. Euskarazko sermoiari buruzko xehetasunak

Gure ikergaia *Archivo de la Casa Zavala* izeneko agiritegi pribatuan dago¹⁶. Familiako agiritegi dotore hori Donostian dago, Luis de Zavalaren jabetza eta zaintzapean¹⁷. Bide batez, eskertuko nahi genioke On Luisi, batetik, agiritegia sortu eta mantentzeagatik eta, bestetik, emandako laguntasunagatik.

Euskarazko sermoi politikoaren jabetzari dagokionez, “Casa de Zavala” agiritegiaren antolatzaileek Martin de Galarraga apaizari egozten diote. Agiritegi horretan dokumentu ugari gordetzen dira Martin de Galarragari buruz; horren arabera, Martin Villafuerteseko kondearen (kondeak XIX. mende hasierako Gipuzkoan kargu politiko garrantzitsuenak izan zituen, bai foru sistemaren barruan, bai sistema politiko berrian)¹⁸

¹⁶ Sermoiak honela aipatzen da agiritegiaren katalogoan: “Fondo de la Casa de Zavala. Sección 2. Terceros Condes de Villafuertes. Relaciones con la Iglesia. 304.9”. Agiritegiaren katalogo horren berri hurrengo oin-oharrean ematen dugu.

¹⁷ Familiako agiritegi horren katalogoa, *Inventario del Archivo de la Casa de Zavala*, 4 liburuki, Donostia, 2000. Ian mardul horren arduraduna Borja de Aginagakle dugu (berari ere mila esker emandako laguntasunagatik).

¹⁸ Martin de Galarragaren bizitza osoa Villafuerteseko kondearen itzalpean gertatzen da. Badago monografia bat pertsonaia honi buruz: CAJAL VALERO, Arturo: “Paz y Fueros”. *El Conde de Villafuertes. Guipúzcoa entre la “Constitución de Cádiz” y el Convenio de Vergara (1813-1839)*, Biblioteca Nueva, Madril, 2002. Cajalen liburuan hurrengo laburpena irakurri ahal dugu, entseguren 21. orrialdean, Villafuerteseko kondearen bizitzari buruz: “*El aristócrata tolosano Manuel José de Zavala, conde de Villafuertes, es una de las figuras más interesantes de Guipúzcoa, y por extensión de todo el País Vasco, en la primera mitad del siglo XIX. Además de varias veces Diputado General de la Provincia, Prócer del Reino en Madrid en 1834-1835, Corregidor Político (delegado del Gobierno) en Guipúzcoa en 1839-1840, el Conde de Villafuertes destaca por dos hechos significativos: fue la persona encargada de aplicar en Guipúzcoa la “Constitución de Cádiz”, durante los dos primeros periodos cons-*

maisú eta ondasunen administratzaile izan zen. Bestalde, hirurteko liberala amaitu ondoren, jazarpen politikoa jasan zuen¹⁹.

Hauxe da agiritegiaren gidak Galarragari buruz dioena:

“Fue el fiel preceptor y “alter ego” del Conde en la administración de sus bienes. La documentación conservada sobre don Martín es también muy rica e interesante. La podemos agrupar en: a) Documentación personal. Certificados de estudios y correspondencia al respecto. Pleito en la Curia de Pamplona sobre sus inclinaciones liberales tras el Trienio. Correspondencia con su primo, J. B. Montes, Director del Real Seminario de Nobles de Bergara, sobre problemas del Real Seminario, asuntos familiares y sobre varios sobrinos de Galarraga a los que éste pagaba sus estudios en el Real Seminario. b) Administración. Recibos, cuentas anuales y una riquísima correspondencia que Galarraga, como Administrador General, mantenía con otros administradores de bienes familiares no situados en Tolosa y su entorno: Churruca en Motrico, Armendáriz en la Corte, etc. Galarraga llevaba, además, la administración de las contribuciones e impuestos que se pagaban en numerosos pueblos de la provincia por las propiedades del Conde”²⁰.

titucionales de la historia española (1813-1814, 1820-1823); y en el tramo final de la guerra carlista de 1833-1839, fue miembro fundador de la “Junta de Bayona” formada por el Gobierno para apoyar la famosa Bandera “Paz y Fueros”, levantada en 1838 por el escribano Muñagorri con objeto de promover en el carlismo vasco el abandono de las armas y de la causa de Don Carlos a cambio de la confirmación de los Fueros”.

¹⁹ Liberala izategatik jasandako prozesuaren inguruko paper hatzuk agiritegian gordetzen dira: “Fondo de la Casa de Zavala. Sección 2. Terceros Condes de Villafuertes. Curriculum y honores. 112.3.”

²⁰ *Inventario del Archivo de la Casa de Zavala*, 1. liburukia (Introducción izenekoa), Donostia, 2000, 100-101 or. Orrialde horietan bertan datu gehiago daude Galarragari buruz: “Su compenetración con el Conde, incluso en sus convicciones liberales, fue notable. No olvidemos que fue su preceptor al quedar huérfano muy niño” eta “Galarraga fue, además, testamentario y administrador de los III Marqueses de Narros, Joaquín María de Eguía (1733-1803) y su segunda mujer,

4. Sermoian erabilitako hiztegiari buruzko zertzeladak

Sermoian erabilitako gaiak berba berriak eskatzen zituen. Eta euskararen kasuan arazoa erakargarriagoa da, liburu ez erlijiosoen gabezia ohartuz gero. Bestalde, esan behar, kontzeptu berriak erdaraz ezagutu eta ikasiko zituztela orduko herritar jantziek.

Zein da Galarragaren irtenbidea kontzeptu berriak euskaraz emateko? Artikulu honen aurreko lerroetan beste apaiz gipuzkoar bat aipatu dugu, Amundarain zegamarra. Amundarainek bai Konstituzioari buruzko azalpenen liburuan, bai miliziar buruzko araudian Larramendiren hiztegia erruz erabiltzen du²¹ (berba berrien ondoan, hala ere, mailegua jartzen du, azalpen modura). Hori dela eta, batean irakurri ahal dugu:

“¿Que es Constitucion? Una coleccion ordenada de las leyes fundamentales o políticas de una nación. ¿Que se entiende por leyes fundamentales? Las que establecen la forma de gobierno: es decir, las que fixan las condiciones con que unos han de mandar, y otros obedecer. / ¿Cer da Neurquida, edo Constitucioa? Da Erreinu baten ondequidarren batune zucena. ¿Cer aditcenda legue ondequidarracgaltic? Gobiernuaren zucen bidea bitezarcen dutenac: au da, nolatan, edo cer moduz batzuec aguindu, eta besteal eguiñerazo eracusten dutenac”.

Araudiaren itzulpenean, berriz, honen modukoak daude:

“Don Fernando VII por la gracia de Dios y por la Constitución de la Monarquía Española, Rey de las Españas,

Mª Josefa de Salazar (1744-1806), tía carnal de doña Escolástica. En el Archivo hay una interesantísima correspondencia de D. Fausto del Corral, V Marqués de Narros, con Galarraga. Ref. SILVAN, L.: “Noticia biográfica de don Joaquín de Eguía y Aguirre, tercer Marqués de Narros, Secretario Perpetuo de la Real Sociedad Bascongada” BRSVAP, 1967 (XXIII), pgs. 369-404”.

²¹ Larramendiren hiztegiak esparru politiko eta juridikoan eskaintako baliabideei buruzko azterketa lehen aipatu dugun lanean dago, Euskaltzaindiaren XV. Nazioarteko Biltzarrean aurkeztutako txostenean.

a todos los que las presentes vieren y entendieren sabed: Que las Cortes han decretado lo siguiente: Las Cortes, usando de la facultad que se les concede por la Constitución, han decretado el siguiente reglamento provisional para la Milicia nacional. / Don Fernando VII Jaungoikoaren graziaz, eta Españar Bacarondearen Neurquidaren, edo Constitucioaren bidez, aurreco erabaquiac icusten, ta aditcendituzten guciai: Jaquin ezazute: Uri-batzarreac erabaquidutela ondorengoa. Uri-batzarreac Neurquida, edo Constitucioac ematen dizten escualdeen erara erabaquidute ondorengo bitarteroco gudartari Dierritararen araudea”.

Horra hor, Larramendik “proposatutako” neologismoen bidea garai berrietako berba landu eta jantziatarako. Baina bada-go beste konponbiderik, aurretik aipatutako Bizenta Mogelen lana edota Españiaco uritar constitucionalen cartilla civila delakoa. Azken lan horretan maileguetara jotzen da nabarmenki:

“¿Que es ley? Ley es una expresion de la voluntad general acordada por la potestad legislativa á quien el pueblo dió sus facultades para acordarla y sancionarla en las Córtes, porque todos los ciudadanos tienen un derecho igual para concurrir por si ó sus representantes apoderados al efecto á la formacion de la ley, porque esta es el precepto, que el mismo se impone para mantener el orden y la tranquilidad pública. ¿Cuántas especies hay de leyes? Dos, unas son fundamentales, porque son la norma para las potestades y forman la constitucion; y otras distributivas que son para adjudicar el derecho: y los tratados que las contienen, se llaman códigos, ordenanzas y reglamentos. / ¿Cer da Leguea? Erri guciac gandic Legueac eguiteco escubidea artu duten guizonac, gucien vorondateen javeac vecela, gucien icenean cerbait aguintzea edo debecatzea bere batzarre edo Cortetan; ceren uritar guciac dute escubide berdiña Legueac eguitecoan aditzeco, edo bere, edo beren icenean onetaraco biraltzen dituztenen bidez. Ta ala ongui barrundu edo examinaturic, leguea ezta beneric, Uritar guciac

beren buruai ipiñi dioten aguinte bear bat baici, beren paque oneraco, ta gauzac gucientzat zucen juan ditean. ¿Cembait guisa edo moduacoc dira legue oriec? Bi era edo moducoac: batzuec dira legue-cimenduac, edo fundamentalac; ceren aguintea eduqui bear dutenai iracusten dien, ceinzuec diran beren escubideac, nola besteac aguindu ta gobernatu bear dituzten, ta ce cimenduren gañean; ta legue oyec eguiten dute Constitucioa. Besteac dira emanlegue, edo distribuciocoac; ceren Uritar bacoitzari dagoquion escubide derechoa emateco eguiñac diran; ta legue oyec dacazquien liburuai deitzen za-ye Código, ordenanza, ta erreglamenduac”.

Gure testuari dagokionez, sermoietan erabilitako ohiko mailguak agertzen dira (diskurtso handitsua egiteko edo euskarazko ordain arrunta ez ipintzeko: *tribulacio, dicha, turbatu, desconfianza, discontentua...*). Horrez gain, hiztegi politikoa topatzen dugu. Kasu honetan, berba batzuk aurretik baziren ere (*bake, lege, erreinu*), adierazmolde berriei aurre egiteko Larramendiren hiztegia izan zitekeen irtenbidea baina, ikusiko dugunez, Larramendiren eragina ez da nabarmentzekoa.

Jarraian berba politiko garrantzitsuenen trataera jasoko dugu²²:

a) Ciudadano²³

Erdarazko *ciudadano* delakoaren kontzeptua birritan agertzen da gure testuan. Batean, sermoigileak Larramendiren ordaina erabiliko du, baina, euskal idazkietan askotan gertatzen den moduan, maileguarekin batera (“descontentua *Ciudadano* edo *Uritarren* artean zavaltcen dutenac”). Bigarren agerpenean, aldiz, gaztelaniazko mailegu hutsa agertzen zaigu (“unio ta armonia ohea *Ciudadano* Españiaco gustien artean”). Bi ka-

²² Erdarazko berbategi liberalari buruzko azterketa lan honetan: SEOANE, M.C.: *El primer lenguaje constitucional español*, Editorial Moneda y Crédito, Madril, 1968.

²³ *Ciudadano* kontzeptu eta berba berriari buruz, ikus SEOANE, M.C.: *Ibidem*, 113-122 or.

suetan, hori bai, berbaren lehenengo hizkia letra larriz idatzita ageri zaigu, antzeko hitzekin gertatzen den bezala.

b) Constitución²⁴

Erdarazko *Constitución* hiru aldiz agertzen da testuan zehar (*Constitucio; governu legue edo Constitucio; Constitucio*). Beraz, oraingoan idazleak mailegua erabiltzen du, behin *governu legue* esamolde adierazkorrekin lotuta eta Larramendiren proposamenak erabat ahaztuta²⁵.

c) Padres de la Patria²⁶

Patriaco Guraso ageri zaigu erdarazko kontzeptu hori euskaraz emateko ("Gauza lastimagarria da icustea *Patriaco Gurasoac* Corteetan alcarturic gau ta egun"). Esamolde horretan ez dago Larramendiren zantzurik²⁷.

d) Cortes²⁸

Kontzeptua emateko *Corte* mailegua agertzen da ("Gauza lastimagarria da icustea *Patriaco Gurasoac Corteetan* alcarturic gau ta egun"); kasu horretan ere ez dago Larramendiren arrastorik²⁹.

5. Sermoiaren transkripzioa

Jarraian sermoiaren testua emango dugu eskuizkribuan agertzen den bezala³⁰:

²⁴ *Constitución* berbari buruz, ikus SEOANE, M.C.: *Ibidem*, 101-107 or.

²⁵ Larramendiren hiztegian hurrengoa dator: "neurquida, arauquida". "Gobernu lege" esamoldea 1820. urtean argitaratutako kateximan ere ikus daiteke; "hiritar" berbari buruz, gauza bera.

²⁶ *Padres de la patria* adierazmoldeari buruz, ikus SEOANE, M.C.: *Ibidem*, 101. or.

²⁷ Larramendiren hiztegi hirukoitzean "patria" euskaratzeko "erria, sorterria, jayerterria" ageri da.

²⁸ *Cortes* adierazmoldeari buruz, ikus SEOANE, M.C.: *Ibidem*, 91-100 or.

²⁹ Larramendiren hiztegiak erdarazko "Cortes" itzultzeko "Urien batzarrea" dakar.

³⁰ Testua idatzita dagoen moduan ematen da salbuespen batekin, bokalen gaineko txapela kendu dugu hurrengo berbetan (e letra errepikatzen dene-

Libera, Deus, Israel ex omnibus tribulationibus suis.

Psalm 24, ver. 23.³¹

Libratu ezazu, gure Jaun Cerucoa Israel cere erria bere gaitz ta tribulacio gucietatic: iguzu arren gure egunetan paque on ta luce bat. Oyec dira, nere Parroquiar maiteac, David Erregue Santuac beste dembora batean Jaungoicoari eguiten zioscan escaerac: au Jaungoicoaren icenean governatu bear zuen Erreinuaren fabore ceruari eguiten zion otoiz edo oracioa; ondo zequienac bezela ecin nacio Erreinu batec gauza onic izango duela paquea gabe; alcarren arteco unio eta armonia ona dala nacio baten dicharic aundiena; ta gorputz batec osasuna eta soseguric ez-padu, ecin indartu ta irabaci dezaquean bezela, guisa berean Erreinu edo nacio batec ecin zorionic izan dezaqueala, ecin aurreratu ditequeala ez bere industria eta comercioan, ez necazaritzan, bere indar, ta osasun gustia eguiten duen alcarren arteco unio eta paque on gabe; eta orra cergatik egunero español gustioc David Santuac bezela escatu bear guiñioquean Jaungoicoari eman deguigula alcarren arteco unio on bat, paque gucisco bat; ta gorde dezala gure ama nacioa gaitz gucietatic.

Bay, nere Parroquiar maiteac, unio ta paquezco espiritu onezaz animatuac bagueunde Español gustioc: considera-tuco baguendu familia bateco personac concienciaren, ta pecatuaren azpian beren eche ta familiaren onari beguiratzera obligatuac dauden bezela, modu berean Erreinu bateco semeac beren ama nacioaren onagatic beguiratce-ra obligatuac daudela conciencian; ecin Jaungoicoaren ofensa pisu eta pecatu gabe, beren ama nacioa enrredatu-co dutela; ecin condenacioaren azpian eguin dezaquetela

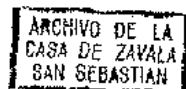
an, lehenengo lau berbetan, eta hasierako a bokalaren gainean, azkenengo kasuan): *Corteetan, besteen, echeetan, Corteetan, asaben.*

³¹ Euskarazko Biblian hurrengo itzulpena dator: "Ene Jainko, askatu Israel zoritxar guztietatik!" (*Elizen arteko Biblia*, Bibli Elkarte Batuak, Lazkao-Donostia, 1994, 817. or.).

ecer, ez-eta-ere esan Provincia ta Erreinuco armonia ona, ta paquea nastu, ta turba dezaquean gauzaric: beren mingain gaisto, esamesa, ta embusteriaquin eche ta familiaritaco paquea nastu, ta bata bestien arteco ostasuna, desconfianza, ecin icusia ipintzen dutenac ain nascagarriac badira Jaungoicoaren, gure fede ta religio santuaren beguietan, nun ecin Jaungoicoaren arpegui ederra iñoiz ere icusico duten Espiritu Santuaren esaeran; guchiago icusico dutela beren berri gezurtiaquin, beren interesac, beren pasioac erasaten disten gobiernuaren contraco gauza oyequin Erreinu ta Provincietaco unio ta paquea alboratcen dutenac; Erreinuco aguintarien, ta buruen disposicioac tachatuaz, criticatu, gaitcera bota, ta murmuratuaz, desconfianza, ta discontentua Ciudadano edo Uritarren artean zavaltcen dutenac; beste berac baño ez jaquin, ta inocenteago ascoren buruac verotcen ditustenac, engañatu, ta obligatzen ditustela Jaungoicoaren, ta munduaren, gorputzaren, ta animaren ain galgarriac diran disparateren batzuec egitera: nola uste dedan, diot, egui aundi oyec be ar bezela pisatu, ta consideratuco baguinitusque, icara guchiago izango luquetela gende inocente tristeac, confianza gueyago gure governu adituac erabaquitzen dituen gauzetan, paquea gueyago erri Provincietan, ta unio ta armonia ohea Ciudadano Españiaco gustien artean. Eta cembait gastu, cembait zor, banagocoac ez dirala, ez datozquie Erriai, Provinciai, ta nacio gustiari?

Gauza lastimagarria da icustea Patriaco Gurasoac Corteetan alcarturic gau ta egun pensatcen nundic eta nola ama nacioaren gaitzac erremediaticu ditusten; nola aimbeste guerrac, ta aimbeste urtetaco governu bidegabe batec eguin dituen llagac sendaticu ditusten; nola nacioac duen zor izugarria estali, ta eguneroco obligacioai arpegui eguingo dien; eta dembora berean nacio onetaco bertaco seme engañatu ta ichu asco, nola gueyago ta gueyago beren Patria ondatuco duten; nundic gure arteco guerra, guerra civil barrungo bat

*Libera, Deus, Israel ex omnibus tribulationibus suis. Psalm. 124.
vex. 23.*

*Libratu erazu, guxe Jaun Cerusco, Israel cexe Exia bexe
gaitz ta tribulacio gucietatic: iguru axen guxe egunetan pa-
que on ta lize bat. Oyec dixa, nexa Paxoquia maiter, David
Exegue Santuac beste demboxa batean Jaungoicoaxi eguiten
tioscan escaerac: au Jaungoicoaxen icenean goxeratu beax
zuen Exeinuaxen fabore Cexuaxi eguiten xion ototz edo ora-
cica; ondo zeguenerac bezela ecin nacio Exeinu batec gauru
onic izango duela paquea gabe; alcaxen arteco unio eta ar-
monia ona dala nacio baten dichaxi aundiena; ta goxputz
batec osaruna eta sorseguxi ezpadu, ecin indartu ta ixabaci
deraquean bezela, guisa bexean Exeinu edo nacio batec
ecin zoxionic izan deraqueala, ecin auxxeratu ditequeala
ez bexe industria eta comexcioan, ez necaxaritzan, bexe
indax, ta osarun gurtia eguiten duen alcaxen arteco unio
eta paque on bat gabe; eta orxa cergatic egunoxo Español
gustioc David Santuac bezela escatu beax guinioquean Jaun-
goicoaxi eman deguigula alcaxen arteco unio on bat, pa-*

detzea?; Constitucioac exaguin diquigu guxi' eguin
ditugun falta ta peatuac, ala guxe gaitaguexia ta
parioac? Ez bada bota Constitucioaxi' ez dituen falta,
baicican guexen luxuaxi; Ez da Constitucioa gaitoa,
baicican gu~~ta~~ guera gaitoac; Ez ditu ez, Constitu-
cioac galduco fede eta xeligioa, baicican guxeoe gait-
tzen degu guxe gaitaguexiaquin. i Cex balio du Man-
damentuac onac izatea, guc goxdetzen erpaditugu?
Eta Cex balio du Constitucioa dan' becin ona, ta justua
izatea, guc goxde nai erpadegu? Ez bada ichutu,
nexe Paxxoquiax maiteac, Amatu deragun Meligioa,
ama deragun Constitucioa; bañan amatu ditragun
benetan, eta ez bacaxxi' itzer edo ~~an~~ anan. Ez
deragula ecex eguin Constitucioaxen contra; ez ecex
esan; ez inox bere contra ipiñi; ez belaxxi' eman mil-
la pretesto fingituxequin beraxen contra berotu nai
gaituztenai; eguin aleguina bere defensoraxaco; modu o-
netan iraten guexala ~~mundu~~ onac, justuac, prestuac,
eta humillaac aguintaxienrat mundu onetan, guexo
izan gaiten betico di'chozoac Cexuan: Amen.

sortuco duten anayac anayen contra, Español hatzuec beste-
en contra armatzen ta verotzen ditustela: gustioc ondo alcar-
turic, ta unituric gure España tritea bere estutasun gucieta-
tic atera, eta aimbete meditacio, ta tiñurequin eguin zuten
Constitucio, ta governu on baten aspian belico ederqui jarri
bearrean, nundic, juramentuz obligatu gueran, eta gueroc
onac izan nai badegu, España gustia demborarequin zori
onecoa eguin bear duen governu legue edo Constitucio embi-
diagarri au zapaldu ta lurperatuco duten; ta ori Cristau
Catolicuen artean; Erreinuric garbi, ta Catolicoena gloria-
tzen dan Españian; ta Catolico garbiac izateaz, beinzat
auaz, gloriatzen diran batzuecgandic: gure fede, religioa
munduco governu moduetan sartuco balitz becela;
Apostoloac cañonazoca fedeaz zavaldu valute bezela; edo es-
pata ta fusillez armaturic mundua Jaungoicoagana converti-
tu, ta Cristau eguin balute bezela: edo Evangelio Santuac
iñori encarguric eman, edo aguinduco balioque bezela, bere
icenean governuaren contra juateco; legue ipiñiac trastorna-
tu ta ondatceco, batez ere onac ta justuac diranean!; ta ori
cergatic? Fedeagatic, diote, Jesus manso, humil, paqueoso-
aren icenean, gure caridadezco, amoriozco, gracia, ta unio
onezco religio garbiaren icenean!

¡Ay! nere Parroquiar maiteac; lotzatzen naiz esatera; pena
ematen dit; ta ez nuen aitatuco lecu Santu onentatic; zuec
lenago aditu ez bazenduten, batez ere asqueneco egun
aimbesterentzat ain triste oyetan; Fedeagatic, ta Provincia
eta Erreinu gustia transtornatu? Jesus manso, humil, paque-
osoaren icenean, ta bere anaya ill? bere anayaren biotzean
puñala sartu? gure caridadezco, amoriozco, unio onesco
religio Cerucoaren icenean, ta Españolac, Españolen contra
armatu; batat besteari guerra eguin? guizonac ichutu, be-
rotu, engañatu, carcelac ta calabozoac guizonez bete; ur-
camendira, onzi, galera, ta presidioetara bialdu beren
echeetan aimbete falta eguiten zuten aimbete ama triste-
ren seme, ichuturic disparteac eraguin dioscatelaco? au

da, nire Parroquiar maiteac, gure Ceruco religio garbi, humildadezco, amoriosco, paqueazcoa? Ta cer pensatuco luquete, beste nacioac gure, ta gure religio garbiaz, aditzean fedearen, ta religioaren icenean batac bestea iltzen degula; bata bestearen contra armatzen guerala? Sinistuco ote luquete gure religioa dala ohea, icusirican bere icenean batac bestea ondatcen, ta acabatcen degula? ¡Ay! Nola afrentatcen degun gure religio Santua, bere icen Santuaz baliatzen gueranean gure pasioac, gure interesac eraguiten dizqui-gun pauso galdu videgabeac estalzeco: Sinista ezazute ez dabilzala orrelacoac Religioaren, ta Fedearen favore, baicican beren interesa, privilegio, edo beste munduco bentajen batzuen favore: ez Jaungoicoaren billa, baicican berac nai ditustenen ondoren eta billa: Bestela esan eguirazute, ¿Certan dijoa gure Constitucio jaquinsua religioaren contra? ¿Cer fede Santuco articulo ucatzen, edo quentcen ditu? Ez dauscagu lenagoco Sacramentu gustiac osotoro, errecivitu nai baditugu? ¿Lenagoco Jaungoicoaren legueco mandamentuac gorde nai baditugu? lenagoco obra misericordiazcoac egercitatu edo eguin nai baditugu? ¿Ez du Constitucioac berac au gustia aguintzen; izan gaiteala onac justuac on-guilleac, ta prestuac mundu gustiarequin? Ez du aurrenetic aguintzen ta declaratzen gure asaben religio Catolica, Apostolica, Erromacoa izango dala Español gustien religio bacarra?³² Corteetan dauden Guraso jaquinsuac ez dute au herau orain aguindu; Eriotzaco pena ipintcen dutela gure religio ta fedea quendu, galdu, ta beste religio bat ipiñi nai duten gustien contra? Ta amarrenac guchituagatic, Elizaco ministroetan, ta oien numero, ta errentetan cerbait mudanza eguiñagatic; ¿norc ez daqui ez dala ori fedeco gauza? Elizan gauza oriec gustiac dembora

³² Sermoian aipatutako Konstituzioaren pasartea, 12. artikulua; hain zuzen, honela dio: "La religión de la Nación española es y será perpetuamente la católica, apostólica, romana, única verdadera. La Nación la protege por leyes sabias y justas, y prohíbe el ejercicio de cualquier otra."

*batean modu batera eta bestean berriz beste modura izan-
du dirala, demborac ta circunstanciác escatzen, edo aguin-
tzen zuten bezela, fedean batere uqitu gabe?*³³ *Bestela esan
eguirazute, urte bete ta gueyago da?*³⁴ *Constitucioa degula;
ta norc eragotzi digu guri onac izatia, Jaungoicoaren le-
guea gordetzea? ¿Constitucioac eraguin disquigu guri eguin
ditugun falta ta pecatuac, ala gure gaistaqueria ta pasioac?
Ez bada bota Constitucioari ez dituen faltac, baicican
gueuren buruari; Ez da Constitucioa gaistoa baicican gu
guera gaistoac; ez ditu ez, Constitucioac galduco fede eta
religioa, baicican guereoc galtzen degu guere gaistaqueria-
quin. ¿Cer balio du Mandamentuac onac izatea, guc gorde-
tzen ezpaditugu? Ta cer balio du Constitucioa dan bezin
ona, ta justua izatea, guc gorde nai ezpadegu? Ez bada
itsutu, nere Parroquiar maiteac, Amatu dezagun Religioa,
ama dezagun Constitucioa; bañan amatu ditzagun bene-
tan, eta ez bacarric itzez edo auan. Ez dezagula ecer eguin
Constitucioaren contra; ez ecer esan; ez iñor bere contra
ipiñi; ez belarriric eman milla pretesto fingiturequin bera-
ren contra berotu nai gaituztenai; eguin alegina bere de-
fensaraco; modu onetan izaten guerala onac, justuac, pres-
tuac, eta humillac aguintarientzat mundu onetan, guero
izan gaitean betico dichosoac Ceruan: Amen.*

Cesar Gallastegi

³³ Sermojan ere liberalismoak elizaren inguruan hartutako neurriak aipatzen dira. Coro Rubioren esanetan hauek dira ekimen horren adierazpenak: “*desamortización eclesiástica, reducción del diezmo, anulación del fuero eclesiástico, supresión de las órdenes monacales y reforma de las regulares, provisión de obispados vacantes con clérigos liberales, expulsión de los jesuitas, sujeción a reclutamiento de los tonsurados y ordenados menores*” (RUBIO POBES, Coro: *Ibidem*, 21. or.)

³⁴ Erregeak Cadizko Konstituzioa 1820ko martxoan onartu eta uztaillean zin egin zuen; horrenbestez, sermoia 1821ekoa izango litzateke.